

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

L. Annæi Senecæ Philosophi Opera, Qvæ Exstant Omnia

Seneca, Lucius Annaeus <Philosophus>

Antverpiæ, 1605

L. Annæi Senecæ Ad Lvcilivm Natvralivm Qvæstionvm Liber Secvndvs.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-53700](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-53700)

A dicente venditore, Erige altius & suspice: his usus est salibus: Quid ergo? ut me populus R. dicat benè cultum, in solario ambulaturus sum?

AD CAP. VI. 23. ET BIBIT INGENS ARCUS.] Hinc urbanissimè dictum est à Plautino Plautino, qui anum, senio incuruam, bibentem videret:

— Ecce autem bibit arcus: pluet, Credo, hercle hodie.

AD CAP. VIII. 24. ARISTOTELES AIT, POST AUTUMNALE ÆQUINOCTIVM.] Vide Aristotelem capite v. libri 111. Meteorologicon.

AD CAP. XIII. 25. SI ARATO CREDIMVS.] Arati hac de re versus hi sunt:

Οὐ γὰρ ἀμφοτέρωθεν ὁμῶς περὶ μέσον ἔχουσιν
Ἡλίου καὶ νῆας νεφέλαι, σὺ γὰρ δὲν ὀκτανόιο
Γίγνεται ἀμβολίη, δ' ἰόθ' οὐ χειμῶνος ἰότητος.

L. ANNÆI SENECAE

AD LUCILIVM

NATURALIVM QVÆSTIONVM

LIBER SECVNDVS.

MNIS de vniuerso quæstio in cælestia, sublimia, & terrena diuiditur. Prima pars naturam siderum scrutatur, & magnitudinem, & formam ignium quibus mundus includitur: 1. solidum ne sit cælum, ac firmæ concretæque materia, an ex subtili tenuique nexum: agatur, an agar: & infra se sidera habeat, an in contextu sui fixa: quemadmodum sol anni vices seruet: an retrò flectat: cetera deinceps his similia. Secunda pars tractat inter cælum terramque versantia. Hæc sunt nebula, imbres, niues, & humanas motura tonitrua mentes: quæcumque aër facit, patiturve. Hæc sublimia dicimus, quia editiora imis sunt. Tertia illa pars de agris, terris, arbutis, fatis quærit, & (ut Iurisperitorum verbo utar) de omnibus quæ solo continentur. Quomodo, inquis, de terrarum motu quæstionem co posuisti loco, quo de tonitruis fulgoribusque dicturus es? Quia cum motus terræ fiat spiritu, spiritus autem sit aër agitur, & si subeat terras, non ibi spectandus est: cogitetur in eâ sede in quâ illum natura disposuit. Dicam, quod magis videbitur mirum: inter cælestia & de terrâ dicendum erit. Quare? inquis, quia cum propria terræ excutimus suo loco, utrum lata sit & inæqualis, & enormiter proiecta, an tota in formam pilæ spectet, & in orbem partes suas agar, alliget aquas, an aquis alligetur ipsa: animal sit an iners corpus, & sine sensu, plenum quidem spiritus, sed alieni, & cetera huiusmodi quociens in manus venerint, terram sequentur, & in imis collocabuntur. At ubi quæretur, quis terræ sit situs, quâ parte mundi subsederit, quomodo aduersus sidera cælumque posita sit, hæc quæstio cedit superioribus, & (ut ita dicam) meliorem conditionem sequitur.

Quoniam dixi de partibus, in quas omnis rerum naturæ materia diuiditur, quædam in commune sunt dicenda, & hoc primùm præsumendum, inter ea corpora, a quibus vnitas est, aëra esse. Quid sit hoc & quare præcipiendum fuerit, scies, si paullo altius repetiero, & dixerò 2. aliquid esse continuum, aliquid commissum. Continuatio est partium inter se non intermissa coniunctio. Vnitas est sine commissurâ continuatio, & duorum inter se coniunctorum corporum tactus. Numquid dubium est, quin ex his corporibus quæ videmus tractamusque, quæ aut sentiuntur aut sentiunt, quædam sint composita? Illa constant aut nexu, aut aceruatione: ut puta funis, frumentum, nauis. Rursus non composita: ut arbor, lapis. Ergo concedas oportet, ex his quoque quæ sensum

- sum quidem effugiunt, ceterum ratione prenduntur, esse in quibusdam unitatem corporum. Vide, quomodo auribus tuis parcam. Expedire me poteram, si philosophorum linguam uti voluissem, ut dicerem unita corpora: hoc cum tibi remittam, tu inuicem mihi refer gratiam. Quare istud? si quando dixerò unum, memineris me non ad numerum referre, sed ad naturam corporis, nullam ope externam, sed unitate sua coherentis. Ex hac nota corporum aer est.
- III. Omnia quae in notitiam nostram cadere possunt, mundus complectitur. Ex his quaedam sunt partes, quaedam materiae loco relictae. Desiderat omnis natura materiam, sicut ars omnis quae manu constat. Quid sit hoc, apertius faciam. Pars est nostri, manus, ossa, nerui, oculi: materia, succus retenti cibi, iturus in partes. Rursus quasi pars nostri est sanguis: qui tamen & materia est. Preparat enim & alia: & nihilominus in numero est eorum, quibus totum corpus efficitur.
- IV. Sic mundi pars est aer, & quidem necessaria. hic est enim qui caelum terramque connectit, qui ima ac summa sic separat, ut tamen iungat. Separat, quia medius interuenit: iungit, quia utrique per hoc inter se consensus est. Supra se dat, quidquid accipit à terris. B Rursus vim siderum in terrena transfundit. Quem sic partem mundi voco, ut animalia & arbuta. Nam genus animalium arbutorumque, pars est vniuersi: quia in consummationem totius assumptum: & quia non est sine hoc vniuersum. Vnum autem animal, & vna arbor quasi pars est: quia quamuis perierit, tamen id ex quo perit, totum est. Aer autem, ut dicebam, & caelo & terris cohaeret. Vtrique innatus est. Habet autem unitatem, quidquid alicuius rei natua pars est. Nihil enim nascitur sine unitate.
- V. Terra & pars est mundi, & materia. Pars quare sit, non puto te interrogaturum, aut aequè interrogares, quare caelum pars sit: quia scilicet non magis sine hoc, quam sine illa vniuersum esse potest, quod cum his vniuersum est, ex quibus, id est tam ex illo, quam ex ista, alimenta omnibus animalibus, omnibus satis, omnibus stellis diuiduntur. Hinc quidquid est virium singulis, hinc ipsi mundo tam multa poscenti subministratur: hinc profertur quo sustineantur tot sidera, tam exercitata, tam auida, per diem noctemque, ut in opere, ita & in pastu. Et omnium quidem rerum natura, quantum in nutrimento sui satis sit, apprehendit. Mundus autem, quantum in aeternum desiderabat, inuasit. Pusillum tibi exemplum magnae rei ponam. Oua tantum complectuntur humoris, quantum ad effectum animalis exituri satis est.
- VI. Aer continuus terrae est, & sic appositus, ut statim ibi futurus sit, unde illa discessit. Pars est totius mundi: sed idem tamen, quidquid terra in alimentum misit, recipit: ut scilicet materia, non pars intelligi debeat. Ex hoc omnis inconstantia tumultusque est. Hunc quidam ex distantibus corpusculis, ut puluerem struunt, plurimumque à vero recedunt. Numquam enim contexti nisi per unitatem corporis nifus est, cum partes consentire ad intensionem debeant, & conferre vires. Aer autem, si in atomos diuiditur, sparsus est. Teneri verò disiecta non possunt. Intensionem aeris ostendent tibi inflata, nec ad ictum cedentia. Ostendent pondera, per magnum spatium ablata, gestante vento. Ostendent voces, quae remissa clareque sunt, prout aer se concitauit. Quid enim est vox, nisi intensio aeris, ut audiat, linguae formata percussu? Quid cursus & motus omnis, nonne intenti spiritus opera sunt? Hic facit vim neruis, & velocitatem currentibus. Hic cum vehementer concitatus ipse se torfit, arbuta siluasque conuellit, & aedificia tota corripens in altum frangit. Hic mare per se languidum & iacens incitat. Ad minora veniamus. Quis enim sine intensione spiritus cantus est? cornua & tubae, & ea quae aliquam pressuram maiorem sonitum reddunt, quam qui ore reddi potest, nonne aeris intensione partes suas explicant? Consideremus quam ingentem vim per occultum agant paruula admodum semina: & quorum exilitas in commissuram lapidum vix locum inueniat, in tantum conualescunt, ut ingentia saxa distrahant, & in momenta dissoluant; scopulos rupesque, radices minutissimae, ac tenuissimae. Hoc quid est aliud, quam intensio spiritus, sine qua nil validum, & contra quam nil validius est? Esse autem unitatem in aere, vel ex hoc intelligi potest, quod corpora nostra inter se cohaerent. Quid enim aliud est quod tenet ea, quam spiritus? Quid est aliud quo animus noster agitur? Quis est illi motus, nisi intensio? Quae intensio,

A tensio, nisi ex unitate? Quæ unitas, nisi hæc esset in aëre? quid autem aliud producit fruges & segetem imbecillam, ac virentes erigit arbores, ac distendit in ramos, aut in altum erigit, quam spiritus intensio & unitas?

VII.

Quidam aëra discernunt, & in particulas diducunt, ita ut illi inane permisceant. Argumentum autem existimant non pleni corporis, sed multum vacui habentis, quod aibus in illo tam facilis motus, quod maximis minimisque per illum transcurfus est. Sed falluntur. Nam aquarum quoque similis facilitas est: nec de unitate illarum dubium est, quæ sic corpora accipiunt, ut semper in contrarium acceptis refluant. Hanc nostri circumstantiam, Græci autem *αερίσασιν* appellant, quæ in aëre quoque sicut in aquâ fit. Circumstat enim omne corpus à quo impellitur. Nihil autem opus erit inani admisto. Sed hoc aliàs.

VIII.

Nunc autem esse quamdam in rerum naturâ vehementiam, magni impetus, est colligendum. Nihil enim nisi intensio vehementius est: & tamen mehercules per aliud nihil intendi poterit, nisi per semetipsum fuerit intentum. Dicimus enim, eodem modo non posse quidquam ab alio moueri, nisi aliquid fuerit mobile ex semetipso. Quid autem est, quod magis credatur ex semetipso habere intensioem, quam spiritus? Hunc intendi quis negabit, cum viderit iactari terram cum montibus, tecta, murosque plures, & magnas cum populis vrbes, cum totis maria littoribus? Ostendit intensioem spiritus, velocitas eius & diductio. Oculis statim per multa millia aciem suam intendit: vox vna totas vrbes simul percussit: lumen non paullatim prorepat, sed semel vniuersis infunditur rebus.

IX.

Aqua autem sine spiritu quemadmodum posset intendi? Numquid dubitas, quin sparsio illa quæ ex fundamentis mediæ arenæ crescens in summam altitudinem amphitheatri peruenit, cum intensioem aquæ fiat? Atqui nec tolleno magis, nec vllum aliud tormentum aquam poterit mittere aut agere, quam spiritus. Huic se commodat: hoc inserto & cogente attollitur, & contra naturam suam multa conatur, & ascendit, nata defluere. Quid nauigia farcinâ depressa, parùm ostendunt, non aquam sibi resistere quò minus mergantur, sed spiritum? Aqua enim cederet: nec posset pondera sustinere, nisi ipsa sustineretur. Discus ex loco superiore in piscinam missus, non descendit, sed refilit. quemadmodum, nisi spiritu referente? Vox autem quâ ratione per parietum munimenta transmittitur, nisi quòd solido quoque aër ineat, qui sonum extrinsecus missum & accipit & remittit? scilicet spiritu non aperta tantùm intendens, sed etiam abdita & inclusa. Quod illi facere expeditum est, quia nusquam diuisus, sed per ipsa quibus separari videtur, coit secum. Interponas licet muros & mediam altitudinem montium, per omnia ista prohibetur nobis esse peruius, non sibi. id enim intercluditur tantùm, per quod illum nos sequi possumus. Ipse quidem transit per ipsum quod scinditur, & media nõ circumfundit tantùm, sed vtrîmque cingit.

X.

Permeat ab æthere lucidissimo aër, in terram vsque diffusus: agilior quidem, tenuiorque, & altior terris, nec minùs aquis: ceterùm æthere spissior grauiorque, frigidus per se & obscurus. lumen illi calorque aliunde sunt, sed per omne spatium sui similis non est: mutatur enim à proximis. Summa pars eius est siccissima calidissimaque, & ob hoc etiam tenuissima, propter viciniam æternorû ignium, & illos tot motus siderum, assiduamque cæli circumactum. Illa pars ima & vicina terris, densa & caliginosa est: quia terrenas exhalationes recepat. Media pars temperatior, si summis imisque conferas, quantum ad siccitatem tenuitatemque pertinet: ceterùm vtraque parte frigidior. Nam superiora eius calorem vicinorum siderum sentiunt: inferiora quoque tepent, primùm terrarum halitu, qui multum secum calidi affert, deinde quia radij solis replicantur, & quousque redire potuerunt, replicato calore benignius fouent. Deinde etiam illo spiritu, qui omnibus animalibus, arbustisque ac fatis calidus est. Nihil enim viueret sine calore. Adicere nunc ignes, non tantùm manu factos & certos, sed opertos terris: quorum aliqui eruperunt, innumerabiles in abscondito flagrant & obscuro semper. Etiamnum tot partes eius fertiles rerû, habent aliquid teporis: quoniam sterile est frigidum, calor autem gignit. Media ergo pars aëris ab his submota in frigore suo manet. Natura enim aëris gelida est.

XI.

Quia cum sic diuisus sit, inâ sui parte maximè varius & inconstans & mutabilis est. Circa terram plurimum agit, pluri-

plurimum patitur, exagitat & exagitur: nec tamen eodem modo totus afficitur, sed aliter alibi: ac partibus inquietus est ac turbidus. Causas autem illius mutationis & inconstantiae alias terra præbet, cuius positiones huc aut illò versæ, magna ad aëris temperiem momenta sunt: alias siderum cursus. Ex quibus soli plurimum imputes. Illum sequitur annus: ad illius flexum hiemes æstatesque vertuntur. Lunæ proximum ius est. Sed & ceteræ quoque stellæ non minùs terrena quàm incumbentem spiritum terris afficiunt, & ortu suo occasive contratio, modò frigora, modò imbres, aliasque terrarum iniurias turbidæ mouent. Hoc necessarium fuit præloqui, dicturo de tonitruo ac fulminibus & fulgurationibus. Nam quia in aëre fiunt, naturam eius explicare oportebat: quò faciliùs appareret, quid facere aut pati posset.

XII. Tria sunt ergo quæ accidunt, fulgurationes, fulmina, & tonitrua: quæ vnà facta, seriùs audiuntur. Fulguratio ostendit ignem: fulminatio emittit. Illa (vt ita dicam) comminatio est, & conatio sine ictu: ista, iaculatio cum ictu. Quædam sunt ex his, de quibus inter omnes conuenit: quædam, in quibus diuersæ sententiæ sunt. Conuenit illis, omnia ista in nubibus & è nubibus fieri: etiamnum conuenit, & fulgurationes & fulminationes, aut igneas esse, aut igneâ specie. Ad illa nunc transeamus, in quibus lis est. Quidam putant ignem esse in nubibus, quidam ad tempus fieri: nec priùs esse, quàm mitti. Nec inter illos quidem quid proferat ignem, conuenit. Alius enim à lumine illum colligit. Quidam autem radios solis intercurrentis recurrentisque, sapiùs in se relatos, ignem excitare dicit. Anaxagoras ait illum ex æthere distillari, & ex tanto ardore cæli multa decidere, quæ nubes diu inclusa custodiant. Aristoteles multò antè ignem colligi non putat, sed eodem momento exsilire, quo fiat. Cuius sententia talis est: Duæ mundi partes in imo iacent, terra & aqua: vtraque ex se reddit aliquid. Terrenus vapor siccus est, & fumo similis, qui ventos, tonitrua & fulmina facit: aquarum halitus humidus est, & imbres & niues creat. Sed siccus ille terrarum vapor, vnde ventis origo est, quia coaceruatus est, cum coitu nubium vehementer impactarum à latere eliditur: deinde, vbi latius ferit nubes proximas, plagâ & cum sono incurtitur: qualis in nostris ignibus redditur, cum flamma vitio lignorum virentium crepat. Et vt ille spiritus habens aliquid humidi secum, cum est conglobatus, rumpitur flamma: eodem modo spiritus ille, quem paullo antè exprimi collisis nubibus dixi, impactus aliis, nec rumpi nec exsilire silentio potest. Dissimilis autem crepitus fit, ob dissimilem impactationem nubium. Quare aliæ maiorem sonitum habent, aliæ minorem. Ceterum illa vis expressi spiritus ignis est, qui fulgurationis nomen habet, leui impetu accensus & varius. Antè autem videmus fulgurationem, quàm sonum audiamus: quia oculorum velocior est sensus, & multum aures antecedit.

XIII. Falsam autem esse opinionem eorum, qui ignem in nubibus seruant, per multa colligi potest. Si de cælo cadit, quomodo non quotidie fit, cum tantumdem illic semper ardeat? Deinde nullam rationem reddiderunt, quare ignis, quem natura sursum vocat, defluat. Alia enim conditio nostrorum ignium est, ex quibus fauillæ cadunt, quæ ponderis secum aliquid habent. Ita non descendit ignis, sed præcipitatur & deducitur. Huic simile nihil accidit in igne purissimo, in quo nihil est quod deprimatur: aut si vlla pars eius deciderit, in periculo totus est: quia totum potest excidere, quod potest carptim. Deinde illud quod quotidie leuitas cadere prohibet, si in abdito suo tenet graue, quomodo illic esse potuit, vnde caderet? Quid ergo? Non aliqui ignes in inferiora ferri solent, sicut hæc ipsa de quibus quarimus fulmina? Fato enim non eunt, sed feruntur. Aliqua illos potentia deprimat, quæ non est in æthere. Nihil enim iniuriâ illic cogitur, nihil rumpitur, nihil præter solitum euenit. Ordo rerum est, & expurgatus ignis in custodiâ mundi, summas sortitus oras, operas pulcherrimè circumit: hinc discedere non potest, sed ne ab externo quidem exprimi: quia in æthere nulli incerto corpori locus est. Certa enim & ordinata non pugnant.

XIV. Vos, inquam, dicitis, cum causas stellarum transuolantium redditis, posse aliquas partes aëris ad se trahere ignem, ex æthere decidentem, & ex eo superioribus locis ardore hinc accendi. Sed plurimum interest, vtrum aliquis dicat ignem ex æthere decidere, quod natura non patitur: an dicat, ex igneâ vi calorem in ea, quæ sub-

iccta

- A iecta sunt, transilire, an hinc accendi. Non enim illinc ignis cadit, quod non potest fieri, sed hinc nascitur. Videmus certe apud nos late incendio peruagante, quasdam insulas, quæ diu concaluerant, ex se concipere flammam. Itaque verisimile est in aëre summo, qui naturam rapiendi ignis habet, aliquid accendi calore ætheris superpositi. Necesse est enim, ut & imus æther habeat aliquid aëri simile, & summus aër non sit dissimilis imo ætheri: quia non fit statim ex diuerso in aduersum transitus. Paullatim ista confinio vim suam miscent ita, ut dubitare possis, an aër, an hinc iam æther sit. Quidam ex nostris existimant, aëra, cum in ignem & aquam mutabilis sit, non trahere aliunde causas flammaram nouas: ipse enim se mouendo accendit, & cum densos compactosque nubium sinus dissipat, necessariò vastum in tam magnorum corporum diruptione reddit sonum. Illa porrò nubium difficulter cedentium pugna, aliquid confert ad concitandum ignem. Sic, quemadmodum ferro aliquid manus ad secandum confert: sed secare, ferri est. Quid ergo inter fulgurationem & fulmen interest? dicam. Fulguratio, est late ignis explicitus: Fulmen, est coactus ignis, & impetu iactus. Solemus duabus manibus inter se iunctis aquam concipere, & compressâ vtrîque palmâ in modum siphonis exprimere. Simile quiddam & illuc fieri puta. Nubium inter se compressarum angustiae medium spiritum emittunt, & hoc ipso inflammât, & tormenti modo eliciunt. Nam balistæ quoque & scorpiones tela cum sono expellunt. Quidam existimant ipsum spiritum per frigida atque humida euntem, sonum reddere. Nam ne ferrum quidem ardens silentio tingitur. Sed quemadmodum, si in aquam feruens massa descendit, cum multo murmure exstinguitur: ita, ut Anaximenes ait, spiritus incidens nubibus tonitrua edit, & dum luctatur, per obstantia & intercisa vadens, ipsâ ignem fugâ accendit. Anaximander omnia ad spiritum retulit. Tonitrua, inquit, sunt nubis ictæ sonus. Quare inæqualia sunt? quia & ipse ictus inæqualis est. Quare & sereno tonat? quia tunc quoque per crassum & siccum aëra spiritus prosilit. At quare aliquando non fulgurat & tonat? quia tenuior & infirmior spiritus, quo in flammam non valuit, in sonum valuit. Quid est ergo ipsa fulguratio? aëris diducens se, corruentisque iactatio, languidum ignem, nec exiturum aperiens. Quid est fulmen? acrioris densiorisque spiritus cursus. Anaximandrus ait, omnia ista sic fieri, ut ex æthere aliqua vis in inferiora descendit. Ita ignis impactus nubibus frigidis sonat. At cum illas interscindit, fulget: & minor vis ignium, fulgurationes facit, maior fulmina. Diogenes Apolloniates ait, quædam tonitrua igne, quædam spiritu fieri. Illa ignis facit, quæ ipse antecedit & nunciat: illa spiritus, quæ sine splendore crepuerunt. Vtrumque sine altero fieri, & esse aliquando, concedo: ita tamen, ut non discreta illis potestas sit, sed vtrumque ab utroque effici possit. Quis enim negabit spiritum magno impetu latum, cum efficit sonum, effecturum & ignem? Quis & hoc non concedet, aliquando ignem quoque rumpere posse nubes, & non exsilire, si plurimarum acervo nubium, cum paucas percidisset, oppressus est? Ergo & ignis ibit in spiritum, perdetque fulgorem & speciem, dum secuta in terrâ incendit. Adite nunc, quod necesse est, ut impetus fulminis & præmittat spiritus, & agat ante se, & à tergo trahat ventum, cum tam vasto ictu aëra inciderit. Itaque omnia, antequam feriantur, intremiscunt vibrata vento, quem ignis ante se pressit. Dimissis nunc præceptoribus incipiamus per nos moueri, & à confessis transeamus ad dubia. Quid enim confessi est? Fulmen ignem esse: æquè fulgurationem: quæ nihil aliud est, quam flamma; futura fulmen, si plus virium habuisset. Non naturâ ista, sed impetu distant. Esse illum ignem, calor ostendit: qui si non esset, ostendit effectus. Magnorum enim sæpe incēdiōrum causa fulmen fuit. Siluæ illo cremantur, & urbium partes: etiam quæ non percussa sunt, tamen adusta cernuntur: quædam verò velut fuligine colorantur. Quid, quod omnibus fulguritis odor sulphureus est? Ergo & vtramque rem ignem esse constat, vtramque rem inter se meando distare. Fulguratio est fulmen, non in terras vsque perlatum. Et rursus licet dicas, fulmen esse fulgurationem, vsque in terras perductam. Non ad exercendum verba, hæc diutiùs pertracto: sed ut ista cognata esse, & eiusdem notæ ac naturæ, probem. Fulmen est quiddam plus, quam fulguratio.

- XXII. Vertamus istud. Fulguratio est p̄tē fulmen. Quoniam constat esse vtramque A rem ignem, videamus quemadmodum apud nos fieri soleat ignis. Eādē enim ratione & supra fit. Duobus modis: vno, si excitatur sicut ex lapide percusso: altero, si attritu inuenitur, sicut cū duo ligna inter se diutiū trita sunt. Nō omnis hoc tibi materia p̄stabit, sed idonea eliciendis ignibus: sicut laurus, hederā, & alia in hunc vsum nota pastoribus. Potest ergo fieri, vt nubes quoque ignem eodem modo vel percussā reddant, vel attritā. Videamus quantis procelle viribus ruant, quanto vertantur impetu turbines. Id tormentum in quod obuium fit, dissipatur, & rapitur, & longē à loco proicitur. Quid ergo mirum, si tanta vis ignem excutit, vel aliundē, vel sibi? Vides enim quantum feruorem sensura corpora sunt, horum transitu trita, exanimata. Nihil tamen tantum
- XXIII. in his debet credi, ac in vi siderum, quorum ingens & confessa potentia est. Sed fortasse nubes quoque in nubes incitata, fremente vento, & leuiter vrgente, ignem euocabunt, qui exsplendescat, nec exsiliat. Minore enim vi ad fulgurandum opus est, quā ad fulminandum. Superioribus collegimus, in quantum feruorem quādam attrita perducerentur. Cū autem aēr mutabilis in ignem, maximis viribus suis in ignem conuersus, atteratur, credibile est & verisimile, ignem caducum excuti, & citō interiturum, quia non ex solidā materiā oritur, nec in quā possit consistere. Transit itaque: tantumque habet morā, quantum itineris: & cursus sine alimento coniectus est. Quo-
- XXIV. modo, inquis, cū dicas hanc ignis esse naturam, vt petat superiora, fulmen tamen terram petit: an falsum est, quod de igne dixisti? Est enim illi aequē sursum iter, atque deorsum. Vtrumque verum potest esse. Ignis enim naturā in verticem surgit, & si nihil illum prohibet, ascendit. Sicut aqua naturā defertur: si tamen aliqua vis accessit, quā illam in contrarium ageret, illō intenditur, vnde imbre deiecta est. Fulmen autem cadit eādē necessitate, quā excutitur. In his ignibus accidit quod arboribus: quarum cacumina si tenera sunt, ita deorsum trahi possunt, vt etiam terram attingant, sed cū permiseris, in locum suum exsiliunt. Itaque non est, quod eum spectes cuiusque rei habitum, qui illi non ex voluntate est. Si ignem permittis ire quō velit, cælum, id est, leuissimi cuiusque sedem repetet: vbi est aliquid, quod eum ferat, & ab impetu suo auertat, id non naturā, sed seruitus eius fit.
- XXV. Dicitis, inquis, nubes attritas edere ignem, cū sint humida, imò vda: quomodo ergo possunt gignere ignem, quem non magis verisimile est ex
- XXVI. nube, quā ex aquā generari? Ignis qui nascitur, primū in nubibus non est aqua, sed aēr spissus, ad gignendam aquam p̄paratus, nondum in illam mutatus, sed iam pronus & vergens. Non est quod eam existimes tunc colligi, sed effundi. Simul & fit, & cadit. Deinde si concessero humidam esse nubem, conceptis aquis plenam: nihil tamen prohibet, ignem ex humido quoque educi, imò ex ipso (quod magis mireris) humore. * Quidam negauerunt in ignem quidquam posse mutari, priusquam mutatum esset in aquam. Potest ergo nubes, saluā, quam continet, aquā, ignem parte aliquā sui reddere: vt sæpe alia pars ligni ardet, alia sudat. Nec hoc dico, non contraria inter se ista esse, & alterum altero perimi: sed vbi valentior ignis, quā humor est, vincit. Rursus vbi copia humoris exsuperat, tunc ignis sine effectu est. Itaque non ardent virentia. Refert ergo, quantum aquæ sit. Exigua enim non resistit, nec ignem impedit. Quid ni? Maiorum nostrorum memoriā, vt Posidonius tradit, cū in insula in Ægæo mari surgeret, spumabat interdū mare, & fumus ex alto ferebatur. Nam demum prodebat ignem, non continuum, sed ex interuallis emicantem, fulminum more, quotiens ardor inferiū iacens, superum pondus euicerat. Deinde saxa reuoluta, rupesque partim illæ, quas spiritus antequam verteretur, expulerat, partim exesæ, & in leuitatem pumicis versæ, nouissimè cacumen exulti montis emicuit. Postea altitudini adiectum, & saxum illud in magnitudinem insulæ creuit. Idem nostrā memoriā, Valerio Asiatico consule iterū accidit. Quotus hæc retuli? vt apparet, nec extinctum ignem mari superfuso, nec impetum eius, grauitate ingentis vndæ prohibitum exire. Ducentorum passuum fuisse altitudinem Atclepiodotus Posidonij auditor tradidit, per quam disruptis aquis, ignis emerfit. Quod si immensa aquarum vis, subeuntium ex imo flammarum vim non potuit

A potuit comprimere: quanto minus in aëre extinguere ignem poterit, nubium tenuis humor & rosclusus? Adeo res ista non adfert ullam moram, quæ contra causas ignium fit; quos non videmus emicare, nisi impendente cælo. Serenum sine fulmine est. Non habet istos metus dies purus, nec nox quidem, nisi obscura nubibus. Quid ergo? Non aliquando etiam apparentibus stellis, & nocte tranquillâ fulgurat? Sed scias licet nubes illuc esse, unde splendor effertur: quas videri à nobis terrarum tumor non finit. Adiace nunc, quod fieri potest, ut nubes sudæ & humiles attritu suo ignem reddant: qui in superiora expressus, in parte sincerâ puraque cæli visatur: sed fit in sordidâ.

Tonitrua distinxere quidam ita, ut dicerent, vnum esse genus, cuius sit graue murmur, quale terrarum motum antecedit, clauso vento & fremente. Hoc quomodo illis videatur fieri, dicam. Cùm spiritum intra se clausere nubes, in concauis partibus earum volutatus aër, similem agit mugitibus sonum, raucum & æqualem, & continuum. Itaque etiam ubi illa regio humida est, exitum claudit. Ideo huiusmodi tonitrua venturi prænuncia imbris sunt. Aliud genus est acre, quod crepitum magis dixerim, quàm sonum: qualem audire solemus, cùm super caput alicuius dirupta vesica est. Talia eduntur tonitrua, cùm globata dissoluitur nubes, & spiritum, quo distenta fuerat, emittit. Hoc propriè fragor dicitur, subitus & vehemens: quo edito concidunt homines, & exanimantur, quidam verò viui stupent, & in totum sibi excidunt, quos vocamus attonitos, quorum mentes sonus ille cælestis loco pepulit. Hic fieri illo quoque modo potest, ut inclusus aër cauâ nube & motu ipso extenuatus diffundatur. Deinde cùm maiorem sibi locum quaerit, à quibus inuolutus est, sonum patitur. Quid autem? non quemadmodum illis manus inter se plausum edunt, sic illis inter se nubium sonus potest esse magnus, quia magna concurrunt?

Videmus, inquit, nubes impingi montibus, nec sonum fieri. Primum omnium non quocumque modo illis sunt, sonant, sed si apte sunt compositæ ad sonum edendum. Auersæ inter se manus collisæ non plaudunt, sed palma cum palmâ collata plausum facit. Et plurimum interest, utrum cauæ concutiantur, an planæ & extentæ. Deinde non tantum nubes ire oportet, sed agi magnâ vi, & procellosâ. Etiam mons non scindit nubem, sed dirigit, & primam quamque partem eius soluit. Ne vesica quidem, quocumque modo spiritum emisit, sonat. Si ferro diuisa est, sine vlllo aurium sensu exit. Rumpi illam oportet, ut sonet, non secari. Idem de nubibus dico: nisi multo impetu dissilire, non sonant. Adiace nunc, quod nubes in monte actæ, non franguntur, sed circumfunduntur in aliquas partes montis, arboris ramos, frutices, aspera saxa & eminentia. Et ita discutiuntur, & si quem habent spiritum, multifariam emittunt: qui nisi vniuersus erumpit, nec crepat. Hoc ut scias, ventus qui circa arborem funditur, sibilat, non tonat. Lato (ut ita dicam) ictu, & totum globum semel dissepante opus est, ut sonitus erumpat: qualis auditur cùm tonat. Præter hæc natura aptus est aër ad voces. Quid nisi cùm vox nihil aliud sit, quàm ictus aër. Debent ergo nubes utrimque dissecari, & cauæ & intentæ. Vides enim quanto vocaliora sunt vacua quàm plena, quanto intenta quàm remissa. Ita tympana & cymbala sonant: quia illa repugnantem ex vltiore parte spiritum pulsant, hæc ad ipsum aërem acta, nisi conca-

uio non tinniunt. Quidam, inter quos Asclepiodorus est, iudicant sic, quorumdam quoque corporum concursu tonitrua & fulmina excuti posse. Ætna aliquando multo igne abundauit: ingentem vim arenæ vrentis effudit. Inuolutus est dies puluere, populosque subita nox terruit. Illo tempore aiunt plurima fuisse tonitrua & fulmina: quæ concursu aridorum corporum facta sunt, non nubium: quas verisimile est, in tanto feruore aëris nullas fuisse. Aliquândo Cambyfes ad Ammonem misit exercitum: quem arena Austramota, & more niuis incidens, texit, deinde obruit. Tunc quoque verisimile est fuisse tonitrua fulminaque, attritu arenæ sese affricantis. Non repugnat proposito nostro ista opinio. Diximus enim, vtriusque naturæ corpora efflate terras, & sicci aliquid & humidi in toto aëre vagari. Itaque si quid tale interuenit, nubem facit solidiorem crassiorisque, quàm si tantum simplici spiritu intexeretur. Illa frangi potest, & edere sonum: ista quæ dixi, siue incendiis vaporantibus aëra repleuerunt, siue ventis

terras verrentibus, necesse est nubem faciant antequam sonum. Nubem autem tam arida quam humida conferunt. Est autem nubes (vt diximus) spissitudo aëris crassi.

XXXI. Ceterum mira fulminis, si intueri velis, opera sunt, nec quidquam dubij relinquentia, quin diuina insit illis & subtilis potentia. Loculis integris ac illæsis conflatur argentum. Manente vaginâ, gladius liquefit. Et inuiolato ligno, circa pila ferrum omne distillat. Stat fracto dolio vinum, nec vltra triduum rigor ille durat. Illud æquè inter annotanda ponas licet, quod & hominum, & ceterorum animalium quæ icta sunt caput spectat ad exitum fulminis: quod omnium percussarum arborum contra fulmina haustulæ surgunt. Quid, quod malorum serpentium, & aliorum animalium, quibus mortifera vis inest, cum fulmine icta sunt, venenum omne consumitur? Vnde, inquit, scis? In venenatis corporibus vermis non nascitur. Fulmine icta, intra paucos dies verminant.

XXXII. Quid, quod futura portendunt: nec vnus tantum aut alterius rei signa dant, sed sæpe torum fatorum sequentium ordinem nunciant, & quidem decretis euidentibus, longèque clarioribus, quàm si scriberentur? Hoc autem inter nos & Tuscos, quibus summa persequendorum fulminum est scientia, interest. Nos putamus, quod nubes collisæ sunt, ideo fulmina emitti. Ipsi existimant, nubes collidi; vt fulmina emittantur. Nam cum omnia ad Deum referant, in eâ sunt opinione, tamquam, non quia facta sunt, significent; sed quia significatura sunt, fiant: eadem tamen ratione fiunt, siue illis significare propositum est, siue consequens. Quomodo ergo significant, nisi à Deo mittatur? Quomodo aues non in hoc motæ, vt nobis occurrerent, dextrum auspicium, sinistrumve fecerunt. Et illas, inquit, Deus mouit. Nimis illum otiosum, & pusillæ rei ministrum facis, si aliis somnia, aliis exta disponit. Ista nihilominus diuinâ ope geruntur. Sed non à Deo pennæ auium reguntur, nec pecudum viscera sub ipsâ securi formantur. Aliâ ratione fatorum series explicatur, indicia venturi vbique præmittens, ex quibus nobis quædam familiaria, quædam ignota sunt. Quidquid fit, alicuius rei futuræ signum est: fortuita, & sine ratione vaga, diuinationem non recipiunt. Cuius rei ordo est, etiam prædictio est. Cur ergo aquilæ hic honor datus est, vt magnarum rerum faceret auspicia: C aut coruo, aut paucissimis auibus: ceterarum sine prælagio vox est? Quia quædam in artem nondum redacta sunt. Quædam verò ne redigi quidem possunt, ob nimium remotam conuersationem. Ceterum nullum animal est, quod non motu & occurfu suo prædicat aliquid. Non omnia scilicet, sed quædam notantur. Auspicium est obseruantis. Ad eum itaque pertinet, qui in ea direxerit animum. Ceterum & illa quæ pereunt. Quinque stellarum potestatem Chaldæorum obseruatio excepit. Quid tu? tot millia siderum iudicas otiosa lucere? Quid est porro aliud, quod errorem incutiat peritis natalium, quàm quod paucis nos sideribus assignant: cum omnia quæ supra nos sunt, partem sibi nostri vindicent? Submissiora forsitan in nos propius vim suam dirigunt, & ea quæ frequentius mota, aliter nos, aliter cetera animalia prospiciunt. Ceterum & illa quæ aut immota sunt, aut propter velocitatem vniuerso mundo parem immotis similia, non extra ius dominiumque nostri sunt. Aliud adspice, & distributis rem efficis, tractas. Non magis autem facile est, scire quid possint, quàm dubitari debet, an possint. Nunc D ad fulmina reuertamur: quorum ars in tria diuiditur: quemadmodum exploremus, quemadmodum interpretemur, quemadmodum exoremus. Prima pars ad formulam spectat; secunda, ad diuinationem; tertia, ad propitiandos deos: quos bona rogare oportet, mala deprecari. Rogare vt promissa firment: deprecari, vt remittant minas.

XXXIV. Summam esse vim fulminum iudicant: quia quidquid alia portendunt, interuentus fulminis tollit. Quidquid ab hoc portenditur, fixum est, nec alterius ostenti significatione mutatur. Quidquid exta, quidquid aues minabuntur, secundo fulmine abolebitur. Quidquid fulmine denunciatum est, nec extis, nec aue contrariâ refellitur. In quo mihi falli videntur. Quare? Quia vero verius nihil est. Si aues futura cecinerunt, non potest hoc auspicium fulmine irritum fieri. aut si potest, non futura cecinere. Non enim nunc auctem comparo & fulmen, sed duo veri signa: quæ si vnum significant, paria sunt. Itaque si fulminis interuentus submouet extorum vel augurum iudicia, malè inspecta exta,

- A** extra, malè obseruata auguria sunt. Non enim refert, vtrius rei maior potentiôrve natura sit, sed vtra vim attulit. signum, quantum ad hoc, pars est. Si dicas, flammæ vim maiorem esse, quàm fumi, non mentieris: sed ad indicandum ignem, idem valet flamma, quod fumus. Itaque si hoc dicunt, quoties extra aliud significabunt, aliud fulmina, fulminum erit auctoritas maior, fortasse consentiam: sed si hoc dicunt, quamuis altera signa verum prædixerint, fulminis ictus priora deleuit, & ad se fidem traxit, falsum est. Quare? quia nihil interest, quàm multa auspicia sint. fatum vnum est: quod si benè primo auspicio intellectum est, secundo non interit: idem est. Ita dico, non refert, idem an aliud sit, per quod querimus: quoniam de quo querimus, idem est. Fatum xxxv. fulmine mutari non potest. Quid ni? Nam fulmen ipsum fati pars est. Quid ergo expiationes, procurationesque, quò pertinent, si immutabilia sunt fata? Permitte mihi illam rigidam sectam tueri eorum, qui excipiunt ista, & nihil aliud esse existimant, quàm agræ mentis solatia. Fata aliter ius suum peragunt, nec vllâ commouentur prece, non misericordiâ flectuntur, non gratiâ. Seruant cursum irreuocabilem, ex destinato fluunt.
- B** Quemadmodum rapidorum aqua torrentium in se non recurrit, nec moratur quidem, quia priorem superueniens præcipitat: sic ordinem rerum fati aterna series rotat, cuius hæc prima lex est, stare decreto. Quid enim intelligis fatum? Existimo necessitate rerum omnium actionumque, quam nulla vis rumpat. Hanc si sacrificiis, & capite niuæ agnè, exorari iudicas: diuina non nosti. Sapientis quoque viri sententiam negatis posse mutari. Quanto magis Dei? cùm sapiens quid sit optimum in præsentia sciat, illius diuinitati omne præsens sit. Agere tamen nunc eorum volo causam, qui procuranda existimant fulmina: & expiationes non dubitant prodesse, aliquando ad submouenda pericula, aliquando ad leuanda, aliquando ad differenda. Quid sit quod sequitur, paullo post prosequar. Interim hoc habent commune nobiscum, quòd nos quoque existimamus vota proficere, saluâ vi ac potestate fatorum. quædam enim à diis immortalibus ita suspensa relicta sunt, vt in bonum vertant, si admotæ diis preces fuerint; si vota suscepta. Ita non est hoc contra fatum, sed ipsum quoque in fato est. Aut futurum, inquit, est, aut non. Si futurum est, etiam si non susceperis vota, fiet. Si non est futurum, etiam si susceperis vota, non fiet. Falsa est ista interrogatio: quia illam mediam inter ista exceptionem præteris. Futurum, inquam, hoc est, sed si vota suscepta fuerint. Hoc quoque necesse, inquit, est, fato comprehensum sit, aut suscipias vota, aut non. Puta me tibi manus dare, & fateri, hoc quoque fato esse comprehensum, vt utique fiant vota. Ideò fient. Fatum est, vt hic disertus sit, sed si litteras didicerit: ab eodem fato continetur, vt litteras discat, ideò discet. Hic diues erit, sed si nauigauerit. An in illo fati ordine, quo patrimonium illi grande promittitur, hoc quoque protinus fatum est, vt nauiget. Ideò nauigabit. Idem dico tibi de expiationibus. Effugiet pericula, si expiauerit prædictas diuinitus minas. At hoc quoque in fato est, vt expiet: ideò expiabit. Ista nobis opponi solent, vt probetur nihil voluntati nostræ relictum, & omne ius fato traditum. Cùm de istâ re ageretur, dicam, quemadmodum, manente fato, aliquid sit in hominis arbitrio. Nunc verò id de quo agitur, explicauit, quomodo si fati certus est ordo, expiationes procurationesque prodigiorum, pericula auertant: quia cum fato non pugnant, sed ipsa in lege data sunt. Quid ergo, inquis, aruspex mihi prodest? Vtique enim expiare, etiam non suadente illo, mihi necesse est. Hoc prodest, quòd fati minister est. Sic cùm fanitas videatur esse de fato, debetur & medico: quia ad nos beneficium fati per huius manus venit. Genera fulminum tria esse ait Cæcinnus: Consiliarium, Auctoritatis, & quod status dicitur. Consiliarium ante rem sit, sed post cogitationem: cùm aliquid in animo versantibus, aut suadetur fulminis ictu, aut dissuadetur. Auctoritatis est, vbi post rem factam venit, quam futuram bono malòve significat. Status est, vbi quicris nec agentibus quidquam, nec cogitantibus quidem, fulmen interuenit. Hoc aut minatur, aut promittit, aut monet. Hoc monitorium vocat: sed nescio quare non idem sit, quod consiliarium. Nam & qui monet, consilium dat: sed habet aliquam distinctionem. Ideoque separatur à consiliario: quia illud suadet dissuadetque,

hoc solam impendentis periculi cuitationem continet. Vt cum timemus ignem aut fraudem à proximis, aut insidias à seruis. Etiamnum tamen aliam distinctionem vtriusque video: Consiliarium est, quod cogitanti factum est: monitorium, quod nihil cogitanti. Habet autem vtraque res suam proprietatem. Suadetur deliberantibus, at vtrò monentur.

XL. Primò omnium non sunt fulminum genera, sed significationum. Nam fulminum genera sunt illa, quod terebrat, quod discutit, quod vrit. Quod terebrat, subtile est & flammeum, cui per angustissimum fuga est, ob sinceram & puram flammæ tenuitatem: quod dissipat, conglobatum est, & habet admixtam vim spiritus coacti & procellosi. Itaque illud fulmen per id foramen, quod ingressum est, redit & euadit. Huius latè sparsa vis, rumpit iccta, non perforat: Tertium illud genus, quod vrit, multum terreni habet, & igneum magis est quàm flammeum. Itaque relinquit magnas ignium notas, quæ percussis inhæreant. Nullum quidem sine igni fulmen venit: sed hoc propriè igneum dicimus, quod manifesta ardoris vestigia imprimit. Quod aut vrit, aut fuscatur, tribus modis vrit: aut enim afflat, & leui iniuriâ lædit, aut comburit, aut accendit. Omnia ista vrunt, sed genere & modo differunt. Quodcumque combustum est, vtrique & vsum est. At non omne quod vsum, vtrique & combustum est. Item quod accensum est. Potest enim illud ipso transitu ignis vssisse. Quis nescit quædam vri quidem, nec ardere? Nihil autem potest ardere, quod non vratur. Vnum hoc adiciam. Potest aliquid esse combustum, quod non sit accensum. Potest accensum esse, nec combustum.

XL I. Nunc ad id transeo genus fulminis, quo iccta fuscantur. Hoc aut decolorat, aut colorat. Vtrique distinctionem suam reddam. Decoloratur, id cuius color vitatur, non mutatur. Coloratur, id cuius alia fit quàm fuit facies: tamquam cærulea, vel nigra, vel pallida. Hæc adhuc Etruscis & philosophis communia sunt. In illo dissentiunt, quod fulmina dicunt à Ioue mitti, & tres illi manubias dant. Prima (vt aiunt) monet, & placata est, & ipsius consilio Iouis mittitur. Secundam mittit quidem Iupiter, sed ex consilij sententiâ. Duodecim enim deos aduocat. Hoc fulmen boni aliquid aliquando facit, sed tunc quoque non aliter, quàm vt noceat. Ne prodest quidem impunè. Tertiam manubiam idem Iupiter mittit: sed adhibitis in consilium diis, quos superiores & inuolutos vocant. Quæ vastat & includit, & mutat statum priuatum vtrique & publicum, quem

XLII. inuenit. Ignis enim nihil esse, quod sit, patitur. In his primâ specie si intueri velis, errat antiquitas. Quid enim tam imperitum est quàm credere fulmina è nubibus Iouem mittere, columnas, arbores, statuas suas nonnumquam petere, vt, impunitis sacrilegis, percussis ouibus, incensis aris, pecudes innoxias feriat, & ad suum concilium à Ioue deos, quasi in ipso parùm consilij sit, aduocari: illa læta & placata esse fulmina, quæ solus excutiat: perniciofa, quibus mittendis maior numinum turba interfuit? Si quæris à me, quid sentiam, non existimo tam hebetes fuisse, vt crederent Iouem, aut non æquæ voluntatis, aut certè minùs paratum esse. Vtrùm enim cum emisit ignes, quibus innoxia capita percuteret, scelerata transfiret, aut noluit iustius mittere, aut non successit? Quid ergo secuti sunt, cum hoc dicerent? Ad coercendos animos imperitorum, sapientissimi viri iudicauerunt inuitabilem metum, vt supra nos aliquid timeremus. Vitale erat in tantâ audaciâ scelerum aliquid esse, aduersum quod nemo sibi satis potens videretur. Ad conterrendos itaque eos, quibus innocentia nisi metu non placet, potuerunt super caput vindicem, & quidem armatum. Quare ergo id fulmen quod solus Iupiter mittit, placabile est: perniciosum id, de quo deliberauit, & quod aliis quoque diis auctoribus misit? Quia Iouem, id est, regem, prodesse etiam solum oportet, nocere non, nisi cum pluribus visum est. Discant hoc ij, quicumque magnam potentiam inter homines adepti sunt, sine consilio nec fulmen quidem mitti: aduocent, considerent multorum sententias, placita temperent, & hoc sibi proponant, vbi aliquid percuti debet, ne Ioui quidem suum satis esse consilium. In hoc quoque tam imperiti non fuere, vt Iouem existimarent tela mutare. poëticam ista licentiam decent.

Est aliud leuius fulmen, cui dextra Cyclopium,

Sentit

A *Sauitiae flammæque minus, minus addidit iræ.
Tela secunda vocant superi.*

Illos verò altissimos viros error iste non tenuit, vt existimarent Iouem modò leuioribus fulminibus & lusoriis vi: sed voluerūt admonere eos quibus aduersus peccata hominū fulminandū est, non eodem modo omnia esse percutienda: quædā frangi debere, quædam elidi & distringi, quædā admoueri. Ne hoc quidē crediderunt, Iouem, qualem in Capitolio & in ceteris ædibus colimus, mittere manu fulmina, sed eudem quem nos Iouem intelligunt, custodem rectoremque vniuersi, animum ac spiritum, mundani huius operis dominum & artificem, cui nomen omne conuenit. Vis illum fatum vocare? non errabis. Hic est, ex quo suspensa sunt omnia, causa causarum. Vis illum prouidentiam dicere? rectè dices. Est enim, cuius consilio huic mundo prouidetur, vt incon-

XLV.

.11

.111

B Ipse enim est, totum quod vides, totus suis partibus inditus, & se sustinens vi suâ. Idem Etruscis quoque visum est: & ideò fulmina à Ioue mitti dixerunt, quia sine illo nihil geritur. Aut quare Iupiter aut ferienda transit, aut innoxia ferit? In maiorem me

XLVI.

quæstionem vocas: cui suus locus, suus dies dandus est. Interim hoc dico, fulmina non mitti à Ioue, sed sic omnia disposita, vt ea etiam quæ ab illo non fiunt, tamen sine ratione non fiant: quæ illius est. Vis eorum, illius permissio est. Nam etsi Iupiter illa nunc non facit, fecit, vt fierent. Singulis non adest: sed signum, & vim, & causam dedit omnibus. Huic illorum diuisioni non accedo. Aiunt aut perpetua, aut finita esse

XLVII

.111

XLVIII

C sioni non consentiam. Nam & quod perpetuum vocant fulmen, finitum est. Equè enim talia ad diem respondent. Nec ideò finita non sunt, quia multum tempus significant. Et quod prorogatiuum videtur, finitum est. Nam illorum quoque confessione certum est, quousque impetretur dilatio. Priuata enim fulmina negant vltra decimum annum, publica vltra tricesimum posse deferri. Hoc modo & ista finita sunt: quia vltra quod non prorogentur, inclusum est. Omnium ergo fulminum & omnis euentus dies stata est. Non potest enim vlla incerti esse comprehensio. Quæ inspicienda sint in fulgure, passim & vagè dicunt, cum possint sic diuidere, quemadmodum ab Attalo philosopho, qui se huic disciplinæ dederat, diuisa sunt, vt inspiciatur vbi factum sit, quando, cui, in quâ re, quale, quantum. Hæc si digerere in partes suas voluero, quid postea faciam, nisi in immensum procedam? Nunc nomina fulminum, quæ à

XLIX.

.111

.11

L.

D Cæcinnâ ponuntur, perstringam: & quid de his sentiam, exponam. Ait esse postulatoria, quibus sacrificia intermissa, aut non ritè facta repetuntur. Monitoria, quibus docetur, quid cauendum sit. Pestifera, quæ mortem exsiliumque portendunt. Fallacia, quæ per speciem alicuius boni nocent. Dant consulatum, malo futurum gerentibus; & hereditatem, cuius compendium magno sit luendum incommodo. Deprecanea, quæ speciem periculi sine periculo afferunt. Peremptoria, quibus tolluntur priorum fulminum minæ. Attestata, quæ prioribus consentiunt. Atterranea, quæ in incluso fiunt. Obruta, quibus iam prius percussa nec procurata feriuntur. Regalia, quorum vi tangitur vel comitium, vel principalia vrbis liberæ loca: quorum significatio regnum ciuitati minatur. Inferna, cum è terrâ exsiliunt ignes. Hospitalia, quæ sacrificiis ad nos Iouem arcessunt, & (vt verbo eorum molliori vtar) inuitant. sed si irascente domino inuitant, tunc venire cum magno inuitantium periculo affirmat. Auxiliaria, quæ aduocata dicuntur, sed aduocantium bono veniunt. Quanto simplicior diuisio est, quâ utebatur Attalus noster, egregius vir, qui Etruscorum disciplinam Græcâ subtilitate misceuerat. Ex fulminibus quædam sunt, quæ significant id, quod ad nos pertinet: quædam

dam aut nihil significant, aut id cuius intellectus ad nos non peruenit. Et his quæ signi- A
ficant, quædam sunt læta, quædam aduersa, quædam nec aduersa nec læta. Aduersorum
hæ species sunt. Aut inuitabilia mala portendunt, aut euitabilia, aut quæ minui possunt,
aut quæ prorogari. Læta aut mansura significant, aut caduca. Mixta aut partem habent
boni, partem mali: aut mala in bonum, aut bona in malum vertunt. Nec aduersa nec
læta sunt, quæ aliquam nobis actionem significant, quæ nec terri nec latari debemus:

- LII. vt peregrinationem, in quâ nec metus, nec spei quidquam sit. Reuertar ad ea
fulmina, quæ significant quidem aliquid, sed quod ad nos non pertineat. tamquam,
vtrum eodem anno idem futurum sit fulmen, quod factum est. Nihil significant fulmi-
na, aut id cuius notitia nos effugit: vt illa quæ in vastum mare sparguntur, aut in deser-
tas solitudines: quorum significatio vel nulla est, vel perit. Pauca adhuc adii-
ciam ad enarrandam vim fulminis, quæ non eodem modo omnem materiam vexat.
Valentiora, quia resistunt, vehementius dissipat: cedentia nonnumquam sine iniuriâ
transit. Cum lapide ferroque, & durissimis quibusque, configit: quia viam necesse est B
per illa impetu quærat. Itaque facit viam quâ effugiat, teneris & rarioribus parcit, quam-
quam & flammis opportuna videantur: quia transitu patente minùs sæuit. Loculis ita-
que, vt dixi, integris, pecunia quæ in his fuerat, conflata reperitur: quia ignis tenuissimus
per occulta foramina transcurrit. Quidquid autem in tigno solidum inuenit, vt contu-
max vincit. Non vno autem, vt dixi, modo sæuit: sed quid quæque vis fecerit, ex ipso
genere iniuriæ intelligis, & fulmen opere cognoscis. Interdum in eadem materiâ, multa
diuersa, eiusdem vis fulminis facit: sicut in arbore, quod aridissimum est, vrit: quod so-
lidissimum & durissimum est, terebrat & frangit: summos cortices dissipat, interiores
libros interioris arboris rumpit ac scindit, folia perstringit ac tundit: vinum gelat, fer-
rum & æs fundit. Illud est mirum, quod vinum fulmine gelatum, cum ad prio-
rem habitum redit, potum aut exanimat, aut dementes facit. Quare id accidat quærenti
mihi, illud occurrit. Inest fulmini vis pestifera. Ex hoc aliquem remanere spiritum in
eo humore quem coëgit gelauitque, verisimile est. Nec enim alligari potuisset, nisi ali-
quod illi esset additum vinculum. Præterea olei quoque, & omnis vnguenti, tæter post C
fulmen odor est. Ex quo apparet, inesse quamdam subtilissimo igni, & contra naturam
actò, pestilentem potentiam, quâ non tantum icta cadunt, sed etiam afflata. Præterea
quocumque decidit fulmen, ibi odorem sulphuris esse certum est: qui quia natura gra-
uis est, sæpius haustus alienat. Sed ad hoc vacui reuertemur. Fortasse enim libebit osten-
dere, quantum omnia ista à philosophiâ artium parente fluxere. Illa primùm & quæsi-
uit causas rerum, & obseruauit effectus: & quod fulminis inspectione longè melius est,
LIII. initiis rerum exitus contulit. Nunc ad opinionem Posidonij reuertar. E terrâ
terrenisque omnibus pars humida efflat, pars sicca & fumida. Hæc fulminibus ali-
mentum est: illa imbribus. Quidquid in aëra sicci fumosi que peruenit, id includi se
nubibus non fert, sed rumpit claudentia. Inde est sonus, quem nos tonitruum vocamus.
In ipso quoque aëre quidquid attenuatur, simul siccat & calet. Hoc quoque si inclu-
sum est, æquè fugam quærit, & cum sono euadit. Et modò vniuersam eruptionem fa- D
cit, eo que vehementius intonat; modò per partes & minutatim. Ergo tonitrua hic spi-
ritus exprimit, dum aut rumpit nubes, aut peruolat. Volutatio autem spiritus, in nube
conclusi, valentissimum est accendendi genus. Tonitrua nihil aliud sunt, quam
LIV. sicci aëris sonitus, qui fieri, nisi dum aut terit, aut rumpitur, non potest. Et si collidun-
tur, inquit, nubes inter se, fit is quem desideras ictus, sed non vniuersus. Neque enim
tota toris concurrunt, sed partibus partes. Nec sonant mollia, nisi illisa duris sint. Itaque
non auditur fluctus, nisi impactus. Ignis, inquit, missus in aquam, sonat, dum exstingui-
tur. Puta ita esse. pro me est. Non enim ignis tunc sonum efficit, sed spiritus per exstin-
guentia effugiens. Vt dem tibi, & fieri ignem in nube, & exstingui, è spiritu nascitur &
attritu. Quid ergo? inquit, non potest aliqua ex his transcurrentibus stellis incidere in
nubem, & exstingui? Existimemus posse aliquando & hoc fieri. Nunc naturalem caus-
sam quærimus & assiduam, non raram & fortuitam. Puta me confiteri verum esse, quod
dicis.

A dicis : aliquando post tonitrua emicare ignes , stellis transuersis & cadentibus similes. Non ob hoc tonitrua facta sunt : sed cum hoc fieret, tonitrua facta sunt. Clidemus ait, fulgurationem speciem inanem esse, non ignem. Sic enim per noctem splendorem motu remorum videri. Dissimile est exemplum. illic enim splendor intra ipsam aquam apparet : hic qui fit in aëre, erumpit & exsilit. Heraclitus existimat fulgurationem esse velut apud nos incipientium ignium conatus, & primam flammam incertam, modo intereuntem, modo resurgentem. Hæc antiqui fulgetra dicebant : tonitrua nos pluraliter dicimus. Antiqui aut tonitruum dixerunt, aut tonum. Hoc apud Cæcinnam inuenio, facundum virum, qui habuisset aliquod in eloquentiâ nomen, nisi illum Cicero nis umbra pressisset. Etiamnum illo verbo utebantur antiqui, correpto, quo nos productâ vnâ sillabâ utimur. Dicimus enim ut splendere, sic fulgere. At illis ad significandum hanc è nubibus subitæ lucis eruptionem mos erat, mediâ sillabâ correptâ, ut dicerent fulgere.

LVI.

Quid ipse existimem, quæris? Adhuc enim alienis opinionibus
B accommodaui manum. Dicam : Fulgurat, cum repentinum latè lumen emicuit. Id euenit, vbi in ignem extenuatus in nubibus aër vertitur, nec vires, quibus longius profiliat, inuenit. Non miraris puto, si aëra aut motus extenuat, aut extenuatio incendit. Sic liquescit excussa glans fundâ, & attritu aëris velut igne distillat. Ideò æstate plurima fiunt fulmina, quia plurimum calidi est. Facilius autem attritu calidorum ignis exsilit. Eodem modo fit fulgor qui tantum splendet, & fulmen quod mittitur. Sed illi leuior vis, alimentique est minus. Et, ut breuiter dicam quod sentio : Fulmen est fulgur intentum. Ergo vbi calidi fumidique natura, emissa terris in nubes incidit, & diu in illarum sinu volutata est, nouissimè erumpit. Et quia vires non habet, splendor est. At vbi fulgura plus habuere materiae, & maiore impetu arserunt, non apparent tantum, sed decidunt.

LVII.

Quidam vtique existimant fulmen reuerti : quidam subsidere, vbi alimenta præ-
grauauerunt, & fulmen ictu languidiore delatum est. At quare fulmen subitum apparet, nec continuatur assiduus ignis? Quia celerrimi motus est: simul & nubes rumpit,
C & aëra incendit. Deinde desinit flamma quiescente motu. Non enim est assiduus spiritus cursus, ut ignis possit extendi, sed quoties fortius ipsâ iactatione se accendit, fugiendi impetum capit. Deinde cum euasit, & pugna desit, ex eadem causâ modò vsque ad terram profertur, modò dissoluitur, si minore vi depressus est. Quare obliquè fertur? Quia spiritu constat. Spiritus obliquus est, flexuosusque. Et quia natura ignem sursum vocat, iniuria deorsum premit, incipit obliquus esse. Interdum dum neutra vis alteri cedit, & ignis in superiora nititur, & in inferiora deprimitur. Quare frequenter cacumina montium feriuntur? Quia opposita sunt nubibus, & è caelo cadentibus, per hæc transeundum est. Intellego quid iam dudum desideres, quid efflagites. Malo, inquis, fulmina non timere, quàm nosse. Itaque alios doce, quemadmodum fiant. Ego mihi metum illorum excuti malo, quàm naturam indicari. Sequar quò vocas. omnibus enim rebus, omnibusque sermonibus aliquid salutare miscendum est. Cum imus per occulta naturæ, cum diuina tractamus, vindicandus est à malis suis animus, ac subinde firmandus : quod etiam eruditus, & hoc vnum agentibus, necessarium est : non ut effugiamus

LIX.

ictus rerum (vndique enim tela in nos iaciuntur) sed ut fortiter constanterque patiamur. Inuicti esse possumus, inconcussi non possumus : quamquam interim spes subit, inconcussos quoque esse nos posse. Quomodo, inquis? Contemne mortem, & omnia quæ ad mortem ducunt, contempta sunt : siue illa bella sint, siue naufragia, seu morsus ferarum, seu ruinarum subito lapsu procidentium pondera. Numquid amplius facere possunt, quàm ut corpus ab animâ resoluant? Hæc nulla diligentia euitat, nulla felicitas domat, nulla potentia euincit. Alia fortuito disponuntur: Mors omnes æquè vocat. Iratis diis propitiisque moriendum est. Animus ex ipsâ desperatione sumatur. Ignauissima animalia, quæ natura ad fugam genuit, vbi exitus non patet, tentant fugam corpore imbelli. Nullus perniciosior hostis est, quàm quem audacem angustia faciunt : longeque violentius semper ex necessitate, quàm ex virtute corrigimur. Maiora, aut certè parua conatur animus magnus ac perditus. Cogitemus, nos, quantum ad mortem, pro-

ditos

ditos esse: & fumus. Ita est, Lucili. Omnes reservamur ad mortem. Totum hunc quem A
vides populum, quousque cogitas esse? cirò natura reuocabit & condet. Nec de re, sed
de die queritur. Eodem citius tardiùsve veniendum est. Quid ergo? Non tibi timidissi-
mus omnium videtur, & insipientissimus, qui magno ambitu rogat moram mortis?
Nónne contemneres eum, qui inter perituros constitutus, beneficij loco peteret, vt vlti-
mus ceruicem præberet? Idem facimus. Magno æstimamus, mori tardiùs. In omnes
constitutum est capitale supplicium, & quidem constitutione iustissimâ. Nam, quod
maximum solet esse solatium extrema passuris, omnium causâ eadem est. Sequeremur
traditi à iudice aut magistratu, & carnifici nostro præstarems obsequium: quid inter-
est, vtùm ad mortem iussi eamus, an vlronei? O te dementem, & oblitum fragilitatis
tuæ, si tunc mortem times, cum tonat. Ita ne salus tua in hoc vertitur? Viues, si fulmen
effugeris? Petet te gladius, petet lapis, petet febris. Non maximum ex periculis, sed spe-
ciosissimum fulmen est. Malè scilicet erit actum tecum, si sensum mortis tuæ celeritas
infinita præuenerit, si mors tua procurabitur, si tu tunc quoque cum expiras, non super-
uacua, sed alicuius magnæ rei signum es. Malè scilicet tecum agitur, si cum fulmine
conderis. Sed pauefcis ad cæli fragorem, & ad inane nubilum trepidas, & quoties ali-
quid effulsit, expiras. Quid ergo? Honestiùs iudicas deiectione animi perire quàm ful-
mine? Eò itaque fortior aduersus cæli minas surge, & cum mundus vndique exarserit,
cogita te nihil habere de tantâ mole perdendum. Quòd si tibi parari credis illam cæli
confusionem, illam tempestatum discordiam, si propter te ingestæ illifæque nubes stre-
punt, si in tuum exitium tanta vis ignium excutitur: at tu solatij loco numera tantè esse
mortem tuam. Sed non erit huic cogitationi locus. Casus iste donat metum. Est inter
cetera quoque hoc commodum eius, quòd expectationem tuam antecedit. Nemo vum-
quam fulmen timuit, nisi qui effugit.

M. ANTONII MURETI

AD LIBRUM SECVNDVM

NATVRALIVM SENECAE

QVÆSTIONVM, NOTÆ.

AD CAP. I. *Disputaturus de fulgura-
tione, tonitruo, fulmine, terremotu, que-
dam de vi & potestate aeris ei disputatio-
ni necessaria præmunit.*

I. SOLIDVMNE SIT CÆLVM.] *Vt significat
Homerus, cum illum aheneum esse dicit.*

**AD CAP. II. 2. ALIQVID ESSE CONTI-
NVVM, ALIQVID COMMISSVM.]** *Ex hac Stoi-
corum disciplinâ sumpta sunt, quæ disputantur à
Pomponio in l. Rerum mixtura, D. de vj. & vsu-
campionibus.*

**AD CAP. XXII. 3. SICVT CVM DVO
LIGNA INTER SE DIVTIVS TRITA SVNT.]**
*Lignorum attritu excitari ignem, multi graues scri-
ptores prodiderunt. Thucydides: ἡδὴ δὲ ἐν ὕψει ὄλη
ἔφθασα ὑπ' ἀνέμων ἁπορῶντων, δὲ τὸ ταυτομάτου
αὐτῶν κ' φλόγα ἀνήκε. Lucretius:*

Emicat interdum flammai feruidus ardor,

Mutua dum inter se rami stirpesq; teruntur.

Vitruvius: Interea quodam in loco ab tempesta-
tibus & ventis densæ crebritatibus arbores agita-
tæ & inter se terentes ramos, ignem excitauerunt.
Inde apud veteres ignaria ex ligno: quæ ex quâ ma-
teria optimè parentur, docet Plinius cap. XL. lib. XVI.
Lucianus: αὐτοὶ δὲ τὰ πυρρὰ συντίθενται, κ' ἀνα-
καύσονται, δὲ ἄλλον ἐν τῷ ἀπορῶντων ἰσχυρισμῶν.

**AD CAP. XXV. 4. QVIDAM NEGAVE-
RVNT.]** *Theophrastus quidem disertè scribit, ἀνδρῶν
ὕγρότης ἐδὲν ἰσχυρῶν. Est enim humor, ignis
alimentum.*

**AD CAP. XXXI. 5. CETERVM MIRA
FVLMINIS.]** *Quedam sis consimilia narrat &
Plinius lib. II. cap. LI. Mibi hoc contigit, vt paucis
mensibus antequam Hippolytus Cardinalis Ferrar-
iensis,*

Ariensis, qui ita de me meritis est, ut perpetuò anime ipsius bene precari debeam, ex hac vitâ disceret, fulmen, in palatium ipsius decidens, ad mea vsque cubicula peruenerit. Ibi gladij qui ad lectum vnus è famulis meis pendeat, mucronem ipsam ita colliquescit, ut in globulum conuerterit, vaginâ prorsus illasâ.

AD CAP. XXXIII. 6. QVORVM ARS

IN TRIA DIVIDITVR.] Mirum cur non & pro quarto addiderit artem fulminum eliciendorum, sine ruocandorum, de quâ est apud Ouidium libro III. Fastorum; & apud Plinium cap. LIIII. lib. II. & alios. sed illam fortassis, tamquam nimis periculosam, abiecerant. Possem multa notare ad ea quæ sequuntur, de variis generibus fulminum. Sed me, ut verum fateor, ineptiarum piget.

L. ANNÆI SENECAE

B AD LVCILIVM

NATVRALIVM QVÆSTIONVM

LIBER TERTIVS.

Qui est de aquis.

CON præterit me, Lucili virorum optime, quàm magnarum rerum **P R E-** fundamenta ponam senex, qui mundum circuire constitui, & caus- **FATIO.** fas secretaque eius eruere, atque aliis noscenda prodere. Quando tam multa cõsequar? tam sparsa colligam? tam occulta perspiciam? Premit à tergo senectus, & obiicit annos inter vana studia consumptos. tanto magis vrgeamus, & damna ætatis malè exactæ labor farciat. Nox ad diem accedat. Occupationes recidantur: patrimonij longe à domino iacentis cura soluat: sibi totus animus vacet, & ad contemplationem sui saltem in ipso fine respiciat. Faciet, ac sibi instabit, & quotidie breuitatem temporis metietur. Quidquid amissum est, id diligenti vsu præsentis vitæ recolliget. Fidelissimus est ad honesta ex pænitentia transitus. Libet mihi exclamare illum poetæ inelyti versum:

*Tollimus ingentes animos, & maxima paruo
Tempore molimur.* —

DHoc dicerem, si puer iuuenisve molirer. Nullum enim non tam magnis rebus tempus angustum est. Nunc verò ad rem seriam, grauem, immensam, postmeridianis horis accessimus. Faciamus quod in itinere fieri solet. Qui tardiùs exierunt, velocitate pensant moram. Festinemus, & opus nescio an superabile, magnum certè, sine ætatis excusatione tractemus. Crescit animus, quoties cepti magnitudinem attendit, & cogitat, quantum proposito, non quantum sibi supersit. Consumpsere se quidam, dum acta regum externorum componunt, quæque passi inuicem ausique sunt populi. Quanto satius est, sua mala extinguere, quàm aliena posteris tradere? Quanto potius deorum opera celebrare, quàm Philippi aut Alexandri latrocinia, ceterorum que, qui exitio gentium clari, non minores fuere pestes mortalium, quàm inundatio, quâ planum omne perfusum est; quàm conflagratio, quâ magna pars animantium exaruit? Quemadmodum Hannibal superauerit Alpes, scribunt: quemadmodum confirmatum Hispaniæ cladius bellum Italiæ inopinatus intulerit: infractisque rebus etiam post Carthaginem pertinax, reges pererrauerit, contra Romanos ducem se promittens, etiam sine exercitu quem-